

Kirja-arvio

Minna Aslama Horowitz

Oikeuksien ongelmat alustojen aikakaudella

Jørgensen, Rikke Frank, toim. 2019. *Human Rights in the Age of Platforms*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 342 s.

Syyskuun 2020 katsotuimpia dokumenttielokuvia Netflix-suoratoistopalvelussa oli Pii-laakson synnintunnustus *The Social Dilemma*. Sitä on hehkutettu digitaalisen ajan medialukutaito-oppaaksi, joka avaa silmät alusta-ajan todellisuuteen. Meitä manipuloidaan nerokkaasti tuottamaan dataa, jotta kourallinen yrityksiä saisi maksimaalisen voiton. Tästä seuraa lopulta disinformaation hallitsematon leviäminen, yhteiskunnallisen luottamuksen rapautuminen ja sosiaalisten suhteiden murtuminen. Perusoikeuksilla kuten sananvapaudella ja yksityisyyden suojalla on lähinnä nimellinen merkitys tässä dystopiassa.

Ollaan kaukana muutaman vuoden takaisesta ajasta, jolloin unelmoitiin globaalista kolmannesta sektorista (mm. Castells 2008) sekä Arabikevään jälkimainingeissa, uudenaikaisesta demokraattisesta osallistumisesta (esim. Gerbaudo 2012). Silloin analysoitiin digitaalisia kosmopoliitteja (Zuckerman 2013) sekä yksilöiden kognitiivista ylijäämää (Shirky 2010), joka digialustoilla innostaa meitä luomaan yhteisöllistä ja yhteiskunnallista hyvää. Silloin tutkittiin Anonymous-ryhmän moninaisuutta ja uudenlaista aktivistitoimintaa (Coleman 2015). Tänäpäin otsikoissa on QAnon.

Ei ole järin kauaa siitäkään, kun digitalisoinnin kirvoittama optimismi herätti osaltaan kiinnostuksen oikeuksiin: digitaaliset kuilut tulisi ylittää, jotta kaikki saisivat mahdollisuuden nauttia verkon tarjoamista mahdollisuuksista. YK oli jo 1970-luvulta lukien edistänyt kansainvälistä keskustelua viestinnän ja ihmisoikeuksien suhteesta ja kokosi vuosituhaten alussa eri toimijoita keskustelemaan tietoyhteiskunnan demokratisoinnista niin kutsuttuihin WSIS-huippukokouksiin, myöhemmin vuotuisiin Internet Governance -foorumeihin (esim. Mansell ja Nordenstreng 2007; McIver, Birdsall ja Rasmussen 2003). Viime vuosina niin kansainväliset organisaatiot kuin kansalaisjärjestöt ovat julkaisseet lukuisia digitaalisten oikeuksien manifesteja ja julkilausumia (Karppinen 2017). Painopiste on siirtynyt internetin vapauksista yksilöiden dataan liittyviin oikeuksiin. Voidaan jopa puhua episteemisistä oikeuksista, sillä alustojen valta elämässämme on niin kaikenkattava (Zuboff 2019).

Netflix-dokumentin kärjistyksien taustalla on näkemyksiä, jotka eivät tutkijoiden kannalta ole uusia. Evgeny Morozov (2011) oli ensimmäisiä teknodemokratiaoptimismin

kyseenalaistajia. Hänen argumenttinsa keskittyivät siihen, miten valtiot voivat kontrolloida kansalaisiaan käyttämällä samoja alustoja ja keinoja, joita aktivistit hyödyntävät demokratian puolustamiseksi. Vasta joitakin vuosia myöhemmin havahduttiin alustojen karmivaan kaupalliseen logiikkaan. Ensimmäisten varoittavien äänien joukossa oli Shoshana Zuboff, joka vihdoin 2019 yhdisti yhteen aiemmat analyysinsä paljon keskusteltuun, kattavaan analyysiin niin kutsutun valvontakapitalismin ongelmista (ks. arvio tässä numerossa). Myös Julie Cohen (2019) on pohtinut haasteita, joita informaatiokapitalismi aiheuttaa sääntelylle ja lainsäädännölle. Tutkijoiden tukema Ranking Digital Rights -projekti on keväällä 2020 julkaissut raportin (Maréchal ja Biddle 2020), joka dokumentoi tarkasti alustojen algoritmivetoisen ansaintalogiikan sudenkuopat demokraattisen osallistumisen ja sananvapauden kannalta.

Kuitenkin on vielä epäselvää, miten ihmisoikeudet ja digitaaliset oikeudet liittyvät toisiinsa. Vaikka edellisiä on kirjattu niin perustuslakeihin kuin kansainvälisiin julistuksiin, on niiden operationalisointi haastavampaa. Miltä osin oikeudet ovat universaaleja ja miltä osin suhteellisia? Paljon on myös haastettu muun muassa YK:n ihmisoikeusjulistuksen länsimaista perimää. Voiko ihmisoikeuksia määritellä muutoin kun kontekstissaan ja julkisen keskustelun avulla (vrt. Sen 2004)? Digitaalisille oikeuksille on kansainvälisesti vielä häilyväisempiä määritelmiä, eikä niitä mainita esimerkiksi YK:n Kestävän kehityksen tavoitteissa. Kuitenkin alustojen aikakausi on monessa mielessä kaikkien asia, ympäri maailmaa.

Human Rights in the Age of Platforms on aihealueen edelläkävijän, ihmisoikeusasiantuntijan ja mediatutkijan Rikke Frank Jørgensenin toimittama teos siitä, miten ihmisoikeuksia voi lähestyä alusta-aikakaudella niin mediatutkimuksen kuin oikeustieteen näkökulmista. Jørgensen nostaa kirjan johdannossa esiin tarpeen ymmärtää digitaalisen ajan oikeudet liiketoimintaan liittyvinä oikeuksina. Vaikka ihmisoikeuslainsäädännöstä ei perinteisesti puhuta vaikkapa kuluttajalainsäädännön yhteydessä, uutta tapaa ajatella tukevat YK:n vuonna 2011 hyväksymät periaatteet siitä, miten yritysten tulee kunnioittaa ihmisoikeuksia. Kuitenkaan kirjan tavoite ei ole puhdas juridinen analyysi tai laajempi teoreettinen kehittäminen uusista digitaalisista oikeuksista, vaan katsaus kolmeen keskeiseen näkökulmaan, joiden avulla voimme alkaa hahmottaa, mitä ihmisoikeudet merkitsevät alustojen aikakaudella.

Teoksen ensimmäinen osa käsittelee datafikaatiota alustatalouden ytimessä. Zuboff avaa keskustelun tarjoamalla yleiskuvan valvontakapitalismista ja erityisesti ”instrumentaarisesta vallankäytöstä”, jonka avulla meitä monitoroidaan, meidän toimintaamme arvioidaan ja ennustetaan ja meidät saadaan toimimaan ennalta arvattavin tavoin. Luku on pikakatsaus Zuboffin *Surveillance Capitalism* -kirjan (2019) keskeisiin käsitteisiin ja argumentteihin. Mikkel Flyverbom ja Glen Whelan osoittavat, miten sosiaalinen media muokkaa ja rajoittaa tapojamme kokea ja vaihtaa tietoa ja Jens-Erik Mai havainnollistaa, mitä yksityisyys ja henkilökohtaiset tiedot tarkoittavat algoritmien aikakaudella. Anja Bechmannin analyysi täydentää näitä lukuja hahmottamalla sosiaalisen median merkitystä yhtäältä deweyläisen demokraattisen keskustelun areenana mutta samalla yhteiskunnan tietolähteenä kansalaisista. Bechmannin argumentointi on lähellä muita datan eriarvoisuutta käsitteleviä tutkimuksia (esim. Eubanks 2019) sekä dataoikeuksia ajavia liikkeitä siinä, että hän muistuttaa tarpeesta tarkastella niitä yhteiskunnallisia ja sosiaalisia arvoja, jotka on sisäänrakennettu algoritmeihin. Ratkaisuna ei välttämättä ole täysin avoin data tai pääsy algoritmien äärelle, vaan pikemminkin ihmisoikeuksien ja demokraattisten periaatteiden sisällyttäminen datafikaation prosesseihin.

Toisessa osassa tarkastellaan toimijoiden eli alustojen roolia. Fernando Bermejo aloittaa katsauksella siihen, miten mainonta yritysten tulonlähteenä on sekä luonut viestinnälle globaalin ja dynaamisen ekosysteemin mutta samalla logiikalla mahdollistanut harvojen ja valittujen suurten alustojen synnyn – ja niiden vallan julkisen keskustelun muokkaajina. Jillian C. York ja Ethan Zuckerman palaavat habermasilaiseen ymmärrykseen ja toiveeseen julkisuudesta yhteisen debatin ja päätöksenteon areenana luodessaan katsauksen siihen, miten käyttäjien luomien sisältöjen merkitys on muuttunut ja millaisia malleja verkon sisältöjen demokraattiselle valvonnalle voisi olla. Jørgensenin oma empiirinen analyysi pureutuu Googlen ja Facebookin tapoihin puhua ihmisoikeuksista. Ei ole yllättävää, että nämä toimijat rajaavat velvollisuudekseen valvoa käyttäjiensä oikeuksia suhteessa valtiovaltaan. Ei myöskään ole yllätys, että Google ja Facebook viestivät olevansa neutraaleja alustoja, eivät mediaorganisaatioita, joilla olisi sisältövastuuta, ja että siten niiden omat organisaatiomallit, -periaatteet ja -koodit riittävät ohjaamaan niiden liiketoimintaa (vrt. Napoli 2019). Tämän neutraaliusdiskurssin todentaminen havainnollistaa kuitenkin tehokkaasti sen, miten kaukana alustat ovat muiden toimijoiden ymmärryksestä ihmisoikeuksista. Vuonna 2017 tehty tutkimus olisi herkullista toteuttaa uudelleen nyt, kun alustojen asemaa haastetaan enenevässä määrin niin julkisuudessa kuin lakituvassa.

Teoksen viimeinen osio keskittyy regulaatioon: erityisesti sen puutteeseen ja ongelmiin. Agnès Callamard, yksi YK:n ihmisoikeuksien erityisraportoijista, muuttaa aiempien lukujen kurssia lähestymällä alustoja nimenomaan ihmisoikeuslainsäädännön näkökulmasta. Vaikka ongelmia on, ote tuntuu virkistävältä ja jopa toiveikkaalta edellisten jaksujen jälkeen, joissa alustojen ja algoritmien mahti korostuu luku luvulta. Molly K. Land tukee tätä näkökulmaa muistuttaen, että YK:n tasolla on lausumia, jotka tukevat oikeuksia kunnioittavan informaatioekosysteemin sääntelyä, korostavat avointa pääsyä internetiin sekä verkon vapautta. Toisaalta Tarlan McGonaglen analyysi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen roolista havainnollistaa, miten haastavaa alustojen saattaminen vastuuseen on, kun olemassa olevat rakenteet, sopimukset ja mallit eivät päivity alusta-aikakauden tarpeisiin. Joris van Hoboken toteaa, että huolimatta lukuisista yrityksistä turvata yksilöiden yksityisyys olemme vielä kaukana toimivasta järjestelmästä, semmin kun Yhdysvaltain kiinnostus suitsia siellä sijaitsevia yrityksiä – tai alustojen itsensä halu kunnioittaa ihmisoikeuksia – on kovin vähäistä. Tästä lienee hyvänä esimerkkinä Facebookin hiljattainen uhkaus jättää EU, jollei se saa siirtää Euroopassa keräämäänsä dataa kotimaahansa.

Niin ajankohtainen ja näkökulmiltaan runsas kuin *Human Rights in the Age of Platforms* -teos onkin, ihmisoikeudet jäivät useissa luvuissa tarkemmin operationalisoidakseen kontekstissa, missä ongelmia puidaan. Samalla yllättävää on, kuinka ihmisoikeusdiskurssi pohjimmiltaan kutistuu teoksessa globaalin pohjoisen oikeuksiksi tilanteessa, jossa yksilöinä osallistumme valvontatalouteen aktiivisesti ja helposti. Kuitenkin digitaalisen kuilun tuolla puolen on edelleen nelisenkymmentä prosenttia meistä maapallon asukkaista. Samoin korona-aikana korostunut digitaalisen viestinnän merkitys arjessa on nostanut esiin eriarvoisuutta kaikkialla. On myös hyvä muistaa, että alustojen yhteiskuntaa murentava ja eriyttävä valta on joskus dystopioitakin traagisempi. Niillä voi olla valtava vaikutus maissa, joissa pääsy verkkoon on rajallinen ja Facebookin valta-asema luo hedelmälliset puitteet vihapuheelle ja propagandalle. Myanmarin ja Sri Lankan väkivaltaisuuksien etnisiä vähemmistöjä kohtaan ovat tästä malliesimerkki. Lisäksi YK:n vuoden takainen raportti äärimmäisestä köyhyydestä ja ihmisoikeuksista (United

Nations 2019) painottaa sitä, miten globaalit alustat ovat saaneet liikaa valtaa hyvinvointivaltioiden toimintojen rakentajina ja toteuttajina. Tässä piilee vaara siitä, että eriarvoisuus vain kasvaa kaikkialla automatisoidun päätöksenteon ja algoritmien varjossa.

Yhdeltä kirjalta ei voi vaatia kaikkea erityisesti tilanteessa, jossa ongelmat ovat monimutkaisia ja uusia huolenaiheita ilmenee jatkuvasti. Ei siis ihme, että The Social Dilemma -dokumenttia ja tätä teosta yhdistää keskittyminen ratkaisujen sijaan ongelmiin, jotka tuntuvat miltei ylitsepääsemättömiltä. Kuten Jørgensen eräässä haastattelussa toteaa, se on ollut tarkoituskin, jotta voidaan ideoida uusia vaihtoehtoja olemassa oleville rakenteille ja järjestelmille (APC 2020). Kirja pyrkii herättämään peruskysymyksestä tutkimukseen perustuvaa keskustelua, johon sekä hallinnon, lainsäädännön että meidän kaikkien tulee osallistua. Tällaisena teos toimii erinomaisesti. Se on myös oiva oppikirja – ja vapaasti ladattavissa osoitteesta:

<https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/24492>.

Kirjallisuus

- APC. 2020. Human Rights in the Age of Platforms: “The Call for Alternatives is Growing”. *Association for Progressive Communication - APCNews*, 21.1.2020. Luettu 1.10.2020. <https://www.apc.org/en/news/human-rights-age-platforms-call-alternatives-growing>.
- Castells, Manuel. 2008. “The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance.” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616 (1): 78–93. <https://doi.org/10.1177/0002716207311877>.
- Cohen, Julie E. 2019. *Between Truth and Power: the Legal Constructions of Informational Capitalism*. New York, NY: Oxford University Press.
- Coleman, Gabriella. 2015. *Hacker, Hoaxer, Whistleblower, Spy: the Many Faces of Anonymous*. London: Verso.
- Eubanks, Virginia. 2019. *Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor*. First Picador Edition. New York: Picador, St. Martin’s Press
- Gerbaudo, Paolo. 2012. *Tweets and the Streets. Social Media and Contemporary Activism*. London: Pluto.
- Karppinen, Kari. 2017. “Human rights and the digital”. Teoksessa *Routledge companion to media and human rights*, toimittaneet Howard Tumber ja Silvio Waisbord, 95–103. London & New York: Routledge.
- Mansell, Robin ja Kaarle Nordenstreng. 2007. Great Media and Communication Debates: WSIS and the MacBride Report. *Information Technologies and International Development*. 3. 15–36.
- Maréchal, Nathalie ja Ellery R. Biddle. 2020. *It’s Not Just the Content, It’s the Business Model: Democracy’s Online Speech Challenge*. A Report from Ranking Digital Rights. Washington, D.C.: New America Foundation, Open Technology Institute. Luettu 1.10.2020. <https://www.newamerica.org/oti/reports/its-not-just-content-its-business-model/>.
- Mclver, William J., William F. Birdsall ja Merrilee Rasmussen. 2003. “The internet and right to communicate”. *First Monday*, 8 (12). <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1102/1022>.
- Morozov, Evgeny. 2011. *The Net Delusion: the Dark Side of Internet Freedom*. New York: Public Affairs.
- Napoli, Philip. 2019. *Social Media and the Public Interest: Media Regulation in the Disinformation Age*. New York: Columbia University Press
- Sen, Amartya. 2004. “Elements of a Theory of Human Rights.” *Philosophy & Public Affairs* 32 (2004): 315–356. <https://doi.org/10.1111/j.1088-4963.2004.00017.x>.

- Shirky, Clay. 2010. *Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age*. New York: Penguin Press.
- United Nations. 2019. *Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights to the General Assembly at its 74th session*. A/74/493. New York: United Nations. Luettu 1.10.2020.
<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Poverty/Pages/DigitalTechnology.aspx>.
- Zuboff, Shoshana. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: the Fight for the Future at the New Frontier of Power*. London: Profile Books.
- Zuckerman, Ethan. 2013. *Rewire: Digital Cosmopolitans in the Age of Connection*. New York: W. W. Norton & Company.